

भारत का राजपत्र

The Gazette of India

भारताचे राजपत्र

असाधारण
EXTRAORDINARY
 असाधारण

भाग १२ अनुभाग १
Part XII Section 1
 भाग बारा अनुभाग १
 प्राधिकार से प्रकाशित
PUBLISHED BY AUTHORITY
 प्राधिकाराद्वारे प्रकाशित

सं. १] नई दिल्ली, २२ जून १९९५/१ आषाढ (शक) १९१७ [खंड ६
 No. १] NEW DELHI, 22nd JUNE 1995/1 ASADHA (SAKA) 1917 [Vol. 6
 मंक १] नवी दिल्ली, २२ जून १९९५/१ आषाढ (शक) १९१७ [खंड ६

स्वतंत्र संकलन म्हणून फाईल करण्यासाठी या भागाला वेगळे पुढी क्रमांक विले आहेत.

विधि और न्याय मंत्रालय

(विधायी विभाग)

* नई दिल्ली, दिनांक २२ जून १९९५/१ आषाढ (शक) १९१७

(१) दि बिडी अंड सिगार वर्क्स (कंडीशन ऑफ एम्प्लॉयमेंट) एकट, १९६६, (२) दि प्रिव्हेन्शन ऑफ फूड अॅडल्टरेशन एकट, १९५४, (३) दि इसेंशियल कमांडिटीज एकट, १९५५, (४) दि ट्रेड युनियन्स एकट, १९२६, (५) दि इक्कल रेम्युनरेशन एकट, १९७६, (६) दि एम्प्लॉयसं लायबिलिटी एकट, १९३८ के मराठी अनुवाद राष्ट्रपती के प्राधिकार से प्रकाशित किया जाता है और यह प्राधिकृत पाठ (केंद्रीय विधि) अधिनियम, १९७३ (१९७३ का ५०) की घारा २ के खण्ड (क) के अधीन उसका मराठी प्राधिकृत पाठ समझा जायेगा।

MINISTRY OF LAW AND JUSTICE

(LEGISLATIVE DEPARTMENT)

New Delhi, dated 22nd June 1995/1 ASADHA (SAKA) 1917

The Translation in Marathi of (1) The Beedi and Cigar Workers (Conditions of Employment) Act, 1966, (2) The Prevention of food Adulteration Act, 1954, (3) The Essential Commodities Act, 1955, (4) The Trade Unions Act, 1926, (5) The Equal Remuneration Act, 1976, (6) The Employers' Liability Act, 1938 hereby published under the authority of the President and shall be deemed to be the authoritative text thereof in Marathi under clause (a) of section 2 of the Authoritative Texts (Central Laws) Act, 1973 (50 of 1973).

विधि और न्याय मंत्रालय

(विधायी विभाग)

नवी दिल्ली, दिनांक २२ जून १९९५/१ आषाढ (शके) १९१७

(१) दि बिडी अँड सिगार वर्कसं (कंडीशन ऑफ एम्प्लॉयमेंट) अँकट, १९६६, (२) दि प्रिव्हेन्चन ऑफ फूड अँड लॉटरेशन अँकट, १९५४, (३) दि इसेंशियल कमांडिटीज अँकट, १९५५, (४) दि ट्रेड युनियन्स अँकट, १९२६, (५) दि इक्वल रेम्युनरेशन अँकट, १९७६, (६) दि एम्प्लॉयस लायेविलिटी अँकट, १९३८ या अधिनियमाचा मराठी अनुवाद याद्वारे राष्ट्रपतीच्या प्राधिकाराने प्रसिद्ध करण्यात घेत असून 'प्राधिकृत पाठ (केंद्रीय विधि) अधिनियम, १९७३' (१९७३ चा अधिनियम क्रमांक ५०) याच्या कलम २, खंड (क) अन्वये हा अनुवाद त्या अधिनियमाचा प्राधिकृत पाठ आहे असे समजले जाईल.

निवेशसूची INDEX

अधिनियमाचे नाव Name of the Act	पृष्ठ क्रमांक Page No.
१. बिडी व सिगार कामगार (कामासंबंधीची परिस्थिती) अधिनियम, १९६६ The Beedi and Cigar Workers (Conditions of Employment) Act, 1966	३
२. अन्नभेसळ प्रतिबंधक अधिनियम, १९५४ The Prevention of food Adulteration Act, 1954.	१७
३. अत्यावश्यक वस्तू अधिनियम, १९५५ The Essential Commodities Act, 1955.	३९
४. व्यवसाय संघ अधिनियम, १९२६ The Trade Unions Act, 1926.	५५
५. समान पारिश्रमिक अधिनियम, १९७६ The Equal Remuneration Act, 1976.	६५
६. नियोक्ता दायित्व अधिनियम, १९३८ The Employers' Liability Act, 1938	७९

अस्त्याक्षरदेवक वस्तु अधिनियम, १९५५

(सन १९५५ चा अधिनियम फलांक १०)*

(दिनांक १७ फेब्रुवारी, १९५५ रोजी वथाविद्यमान)

[१ एप्रिल, १९५५]

जनसाधारणाच्या हितार्थ विक्रित वस्तूचे उत्पादन, पुढीवठा व वितरण आणि तंद्रिष्यक व्यापार व वाणिज्य यांचे नियन्त्रण करण्याचा उपबंध करण्यासाठी अधिनियम.

भारतीय गणराज्याच्या सहाव्या वर्षी संसदेकडून पुढीलप्रमाणे अधिनियमित होवो :—

१. (१) या अधिनियमास 'अस्त्याक्षरदेवक वस्तु अधिनियम, १९५५' अुरे म्हणता येईल. संक्षिप्त नाव व विस्तार.
- (२) *** संपूर्ण भारतभर त्याचा विस्तार आहे.
२. या अधिनियमात, संदर्भामुळे अन्यथा आवश्यक नरेल तर,— व्याख्या.
- * [(एक-क) "संहिता" याचा अर्थ, 'फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३' असा आहे ; आणि]
- [(दोन-क)] "जिल्हाधिकारी" यांमध्ये, अपर जिल्हाधिकाऱ्याचा आणि या अधिनियमाखालील जिल्हाधिकाऱ्याची कायें पार पाढण्याकरिता व त्याचे अधिकार वापरण्याकरिता जिल्हाधिकारी प्राधिकृत करील असा, उप-विभागीय अधिकाऱ्यापेक्षा खालचा दर्जा नसलेल्या अन्य अधिकाऱ्याचा समावेश आहे ;]
- (क.) "अस्त्याक्षरदेवक वस्तु" याचा अर्थ, पुढीलपैकी कोणताही वस्तुवर्ग असा आहे :—
- (एक) पेंड आणि इतर सत्वे यांसुदा मुरांची वैरण ;
- (दोन) कोक आणि इतर तज्जन्य पदार्थ यांसुदा कोळसा ;
- (तीन) मोटारीचे घटकभाग आणि उपसाधने ;
- (चार) सुती आणि लोकर कापड ;
- [(चार-क) ओषधिद्रव्ये ;]
- १९४० स्पष्टीकरण.—या उपखडात "औषधिद्रव्य" या शब्दाचा अर्थ, 'औषधिद्रव्य व सौदर्यप्रसाधन चा अधिनियम, १९४०' याच्या कलम ३, खंड (ख) मध्ये त्या शब्दास नेमून दिलेल्या अर्थप्रिमाणेच २३. असेल ;]
- (पाच) खाद्य तेलविया आणि तेले यांसुदा असासामग्री ;
- (सहा) लोखंड आणि पोलाद यांची यंत्रनिर्मित उत्पादने यांसुदा लोखंड आणि पोलाद ;
- (सात) वृत्तपत्री कागद, कागदी पुढा, पेंड्यापासून बनवलेला 'पुढा' यांसुदा कागद ;
- (आठ) पेट्रोलियम आणि पेट्रोलियम उत्पादने ;
- (नऊ) कच्चा कापूस—यग तो सरकी काढलेला असो वा सरकी न काढलेला असो— आणि सरकी ;
- (दहा) कच्चा तांग ;

१. १९६२ चा विनियम १२, कलम ३ व अनुसूची यांदारे, गोवा, दमण व दीव यांवर १९६३ चा विनियम ६, कलम २ व अनुसूची एक यांदारे दादारा व नार-हवेली यांवर आणि १९६५ चा विनियम ८, कलम ३ व अनुसूची यांदारे लखदीव, मिनिकॉथ व अमिनदिवी बेटांवर हा अधिनियम विस्तारित करण्यात आला.
२. "जम्मु व काश्मीर राज्य खेरीजकरून" हा मजकूर सन १९६८ चा अधिनियम २५ याचे कलम २ आणि अनुसूची यांदारे वगव्यात आला (१५ ऑगस्ट, १९६८ रोजी व तेव्हापासून).
३. १९८१ चा अधिनियम १८, कलम ३ (क) द्वारे घातले.
४. १९७६ चा अधिनियम १२, कलम २ द्वारे घातले.
५. १९८१ चा अधिनियम १८, कलम ३ (क) द्वारे नवीन कमांक दिला.
६. १९७४ चा अधिनियम ३०, कलम २ द्वारे समाविष्ट करण्यात आला (२२ जून, १९७४ रोजी व तेव्हापासून).
- * १९८१ चा अधिनियम १८ अन्वये मुळ अधिनियमात केलेली विशेषणे ही ५ वर्षांपुरती अंमलात होती. परंतु १९८७ चा अधिनियम २५, कलम २ अन्वये ही मुदत १० वर्षे करण्यात आली आहे. (दि. २८-८-१९८७ रोजी व तेव्हापासून.) वरील अधिनियम अंमलात आल्याच्या तारखेपासून ५ वर्षांपेक्षी १० वर्षांच्या मुदतसमाप्तीनंतर तो अंमलात असण्याचे वंद होईल (दिनांक २८-८-१९८७ रोजी व तेव्हापासून).

(अकरा) जी वस्तु, तिच्याबाबत संविधानाच्या सातव्या अनुसूचीतील तिसऱ्या सूचीमधील ३३ व्या नोंदीच्या आधारे संसदेला कायदे करण्याचा अधिकार आहे अशा प्रकारची असून जी या अधिनियमाच्या प्रयोजनार्थ अत्यावश्यक वस्तु असल्याचे केंद्र शासन अधिसूचित आवेशाद्वारे घोषित करील अशी अर्थ कोणत्याही वर्गतील वस्तू;

(ख) "अन्नपिके" यामध्ये उसाच्या पिकांचा समावेश आहे;

(ग) "अधिसूचित आदेश" याचा अर्थ, शासकीय राजपत्रात अधिसूचित केलेला आदेश असा आहे;

[(ग.) "आदेश" यामध्ये, त्याखाली दिलेल्या निदेशाचा समावेश आहे;]

[(घ) "राज्य शासन" याचा संघ राज्यक्षेत्राच्या संबंधातील अर्थ, त्याचा प्रशासक असा आहे;]

[(इ) "साखर" याचा अर्थ—

(एक) खडीसाखरमुद्दा ९० टक्क्यांहून जास्त सुक्रोजने युक्त असलेली कोणत्याही प्रकारची साखर असा आहे;

(दोन) खांडभरी साखर किवा बुरा साखर किवा पिठी साखर अथवा कोणतीही दाणेदार किवा भुकटीच्या स्वरूपातील साखर असा आहे; किवा

(तीन) निर्वात पाव साखर कारखान्यातील प्रक्रियाधीन साखर किवा तेथे उत्पादन करण्यात आलेली कच्ची साखर असा आहे.]

[(च) या अधिनियमात वापरलेले परंतु व्याख्या न दिलेले आणि संहितेमध्ये व्याख्या दिलेले शब्द आणि शब्दप्रयोग याना त्या संहितेमध्ये नेमून दिल्याप्रमाणे ते ते अर्थ असतील.]

अत्यावश्यक ३. (१) जर कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूचा पुरवठा चालू ठेवण्यासाठी किवा वाढवण्यासाठी वस्तूचे अथवा त्याच्या च्यायोंचित वितरणाची आणि रास्त किमतीला त्या उपलब्ध होण्याची सुनिश्चिती उत्पादन, करण्यासाठी [अथवा भारताच्या संस्कारकरता किवा लष्करी कामगियांच्या कार्यक्रम संचालन-पुरवठा, करता एखाद्या अत्यावश्यक वस्तूची सुनिश्चिती करण्यासाठी] तसे करणे आवश्यक किवा समवितरण, योंचित आहे असे जर केंद्र शासनाचे मत असेल तर, केंद्र शासनाला आवेशाद्वारे तिचे उत्पादन, इत्यादीवर पुरवठा व वितरण आणि तट्टियक व्यापार व वाणिज्य यांचे विनियमन करण्याचा किवा ते मना नियंत्रण करण्याचा उपबंध करता येईल.

ठेवण्याचे

अधिकार. (२) पोटकळम (१) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांच्या व्यापकतेला वाध न येता, त्यांखाली देण्यात आलेल्या आदेशाद्वारे पुढील गोटीसाठी उपबंध करता येईल :—

(क) कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूचे उत्पादन किवा निर्मिती यांचे लायसनाद्वारे, परवान्याद्वारे किवा अन्यथा विनियमन करणे;

(ख) कोणतीही पर्डीक किवा कृषियोग्य जमीन—मग ती एखाद्या इमारतीस अनुलम्ब असो वा नसो—लागवडीखाली आणणे, सरसकट सर्व अन्नपिके किवा विनिर्दिष्ट अन्नपिके काढणे, आणि सरसकट अन्नपिकांची किवा विनिर्दिष्ट अन्नपिकांची लागवड अन्यथा चालू ठेवणे किवा वाढवणे;

(ग) अत्यावश्यक वस्तू किंतु खरेदी करता येईल किवा विक्री करता येईल तीवर नियंत्रण ठेवणे;

(घ) कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूची साठवण, परिवहन, वितरण, विल्हेवाट, संपादन, वापर किवा उपभोग यांचे लायसनाद्वारे किवा परवान्याद्वारे किवा अन्यथा विनियमन करणे ;

(इ) सामान्यत: विश्रीसाठी ठेवण्या जाणाऱ्या कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूची विश्री रोखून धरण्यास मनाई करणे ;

[(च) जिच्याकडे कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूचा साठा असेल अथवा जी अत्यावश्यक वस्तूच्या उत्पादनात किवा तिच्या खरेदी-विश्रीच्या व्यवसायात गुंतलेली असेल अशा कोणाही

१. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम २ द्वारे समाविष्ट करण्यात आला.

२. विधि अनुकूलन (क. ३) आदेश, १९५६ द्वारे मूळ खंड (घ) ऐवजी हा खंड दाखल करण्यात आला.

३. १९८१ चा अधिनियम १८, कलम ३ द्वारे घातले.

४. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम ३ द्वारे समाविष्ट करण्यात आला.

५. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम २ द्वारे मूळ खंड (च) ऐवजी जो मजकूर घातला होता त्या जासी आता १९७६ चा अधिनियम ९३, कलम ३ द्वारे हा मजकूर घातला.

व्यक्तीने केंद्र शासनाला अथवा एखाद्या राज्य शासनाला अथवा अशा शासनाच्या एखाद्या अधिकाऱ्याला किंवा अभिकर्त्याला अथवा अशा शासनाच्या दालकीच्या किंवा नियंत्रणाखाली असलेल्या एखाद्या भद्रामडळाला अथवा अदेशात विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा अन्य व्यक्तीला किंवा व्यक्तिवगाला त्यात विनिर्दिष्ट अशा परिस्थितीत,—

(क) आपण साठ्यात बाळगलेला किंवा उत्पादन केलेला किंवा आपल्या हाती आलेला माल संपूर्णतः किंवा त्याचा एखादा विनिर्दिष्ट भाग विकाढा म्हणून, अथवा

(ख) आपण जी वस्तु उत्पादन करण्याची किंवा जी आपल्या हाती येण्याची प्रव्यतीत आहे अशा कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूच्या बाबतीत, अशा वस्तूचे आपण उत्पादन केल्यावर किंवा ती आपल्या हाती आत्यावर विकाढा म्हणून,

तिला भाग पाडणे.

स्पष्टीकरण १.—अन्नधार्ये, खाद्य तेलविया व खाद्य तेले यांच्या संवंधात या खंडाखाली केलेल्या अदेशाद्वारे, संबंधित खेतात अशी अन्नधार्ये, खाद्य तेलविया व खाद्य तेले यांचे अंदाजे उत्पादन किती होणार ते घ्यानात घेऊन, अशा क्षेत्रात उत्पादकांनी किती माल विकाढा ते परिमाण निश्चित करता येईल, अथवा उत्पादकांनी किंवा त्यांच्या कसणुकोखाली एकूण किती क्षेत्र धारण केलेले आहे ते घ्यानात घेऊन, श्रेणीवारीच्या तत्वावर असे परिमाण निश्चित करण्याचा उपबंध करता येईल.

स्पष्टीकरण २.—या खंडाच्या प्रयोजनार्थ, “उत्पादन” या शब्दाचे व्याकरणिक संपर्क व सजातीय शब्दप्रयोग यांसुद्धा त्याच्या अर्थात, खाद्यतेलांच्या व साखरेच्या निर्मितीचा समावेश आहे;]

(छ) खाद्यपदार्थाची किंवा सुती कापडांशी संबंधित असे ज्या कोणत्याही क्षणील वाणिज्यिक किंवा वित्तीय संव्यवहार हे आदेश काढणाऱ्या प्राधिकरणाच्या मते लोकहिताला हानिकारक आहेत किंवा यांचे विनियमन न केल्यास हानीकारक ठरण्यासारखे आहेत त्यांचे विनियमन करणे किंवा ते मना करणे;

(ज) पूर्वोक्त बाबीपैकी कोणत्याही बाबीचे विनियमन करण्याच्या किंवा त्या मना करण्याच्या दृष्टीने कोणतीही माहिती किंवा आकडेवारी गोळा करणे;

(झ) कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूचे उत्पादन पुरवठा किंवा वितरण किंवा तद्विषयक व्यापार व वाणिज्यव्यवहार यांमध्ये गृतलेल्या व्यक्तीना, आदेशामध्ये विनिर्दिष्ट केले असेल अशी यांच्या धंचाशी संबंधित असलेली पुस्तके, हिशेब आणि अभिलेख ठेवण्यास आणि निरीक्षणार्थ हजर करण्यास आणि त्यांबंद्धीची माहिती सादर करण्यास फर्मवणे;

[(झ॒) लायसने व परवाने किंवा अन्य दस्तऐवज मजूर करणे किंवा पुरस्त करणे, त्यांबद्दल मुल्य आकारणे, असे कोणतेही लायसन, परवाना किंवा इतर दस्तऐवज यांच्या शर्तीच्या रीतसर पालनासाठी तारण म्हणून आदेशामध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशी कोणतीही रक्कम अनामत ठेवणे, याप्रमाणे अनामत ठेवण्यात आलेली रक्कम किंवा तिचा कोणताही भाग अंशा कोणत्याही शर्तीचे व्यतिक्रमण झाल्यास जप्त करणे, आणि आदेशात विनिर्दिष्ट केले जाईल अशा प्राधिकरणाने अशा जप्तीचा अभिनिर्णय करणे;]

[(व) कोणत्याही आनुवंशिक व पूरक गोष्टी—विशेषत: पुढील गोष्टींचा त्यात समावेश आहे—परिवास्तु, वायुयाने, जलयाने, वाहने किंवा इतर यांने यांच्या ठिकाणी प्रवेश करून त्यांची आणि जनवरगांची झडती घेणे किंवा तपासणी करणे, आणि असा प्रवेश, झडती किंवा तपासणी करण्यास, प्राधिकृत करण्यात आलेल्या व्यक्तीने पुढील वस्तूचे अभिगृहण करणे:—

(ए) ज्या कोणत्याही वस्तूबाबत आदेशाचे व्यतिक्रमण आलेले आहे, होत आहे किंवा होण्याच्या वेतात आहे असे समजण्यात अशा व्यक्तीला कारण आहे त्या वस्तू आणि ज्यांमध्ये अशा वस्तू सापडल्या ती अवैष्टने, आच्छादने किंवा पात्रे;

(दोन) अणा वस्तूचे ने-आण करण्यासाठी वापरण्यात येणारे एखादे वायुयान, जलयान, वाहन किंवा अन्य यान किंवा जनावर या अधिनियमाच्या उपबंधाखाली जप्त होण्यास पात्र आहे असे समजण्यास अशा व्यक्तीला कारण असल्यास असे वायुयान, जलयान, वाहन किंवा अन्य यान किंवा जनावर;

[(तीन) या अधिनियमाखाली कोणत्याही कार्यवाहीत अशा व्यक्तीच्या मते उपयोगी पडण्यासारखी किंवा संबद्ध ठरण्यासारखी असतील अशी कोणतीही हिशेब-पुस्तके व दस्तऐवज—अशी हिशेब-पुस्तके जिच्या ताब्यातून ते घेतले त्या व्यक्तीला अशी हिशेब-पुस्तके व दस्तऐवज यांच्या ताब्यात आहेत अशा अधिकाऱ्याच्या समक्ष त्यांच्या नकल करून घेण्याचा व त्यांतील उतारे काढून घेण्याचा हक्क राहील.]]

१. १९६१ चा अधिनियम १७, कलम २ द्वारे समाविष्ट करण्यात आला.
२. १९७१ चा अधिनियम ६६, कलम २ द्वारे खंड (ज) ऐवजी दाखल करण्यात आला.
३. १९७६ चा अधिनियम ९२, कलम ३ द्वारे मूळ मजकुरऐवजी घालण्यात आले.

(३) पोटकलम (२) च्या खंड (च) ला अनुलक्षून काढण्यात आलेल्या आदेशाला अनुसूचन एखादी व्यक्ती कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूनी विक्री करील तेव्हा, त्या व्यक्तीला त्याबाबत यापुढे उपवंशित करण्यात आल्याप्रमाणे किमत देण्यात येईल :—

(क) या कलमाखाली निश्चित करण्यात आलेली काही नियंत्रित किमत असल्यास, जेव्हा त्या किमतीशी सुसंगत अशी किमत उभयसंमत होऊ शकत असेल तेव्हा ती संमत किमत;

(ख) जेव्हा असे कोणतेही मतैक्य होऊ शकत नाही तेव्हा, नियंत्रित किमत असल्यास, तिच्या संदर्भात परिगणना करून ठरवण्यात आलेली किमत;

(ग) जेव्हा खंड (क) आणि खंड (ख) यांतील कोणताही खंड लागू होत नसेल तेव्हा, विक्रीच्या दिनांकास त्या स्थानिक भागात प्रचलित असलेल्या भावानुसार परिगणना करून ठरवण्यात आलेली किमत.

[(३क) (एक) जर वाडत्या किमतीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी अथवा कोणत्याही स्थानिक भागात खाद्यपदार्थाची साठबाजी रोखण्यासाठी तसे कणे आवश्यक आहे असे केंद्र शासनाचे मत असेल तर, ते शासकीय राजपत्रांनी अधिसूचनेद्वारे, पोटकलम (३) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, पोट-कलम (२) च्या खंड (च) ला अनुलक्षून देण्यात आलेल्या आदेशाला अनुसूचन या पोटकलमाच्या उपवंशानुसार त्या ठिकाणी खाद्यपदार्थाच्या विक्रीची किमत विनियमित करण्यात यावी असे निर्देशित करू शकेल.

(दोन) या पोट-कलमाखाली काढण्यात आलेली कोणतीही अधिसूचना त्या अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट करण्यात येईल त्याप्रमाणे जास्तीत जास्त तीन महिने इतक्या कालावधीसाठी अंमलात राहील;

(तीन) या पोट-कलमाखाली अधिसूचना काढण्यात आल्यानंतर कोणतीही व्यक्ती तीत विनिर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही प्रकारच्या खाद्यपदार्थाची याप्रमाणे विनिर्दिष्ट केलेल्या स्थानिक भागात पोट-कलम (२) च्या खंड (च) ला अनुलक्षून काढण्यात आलेल्या आदेशाला अनुसूचन विक्री करील त्याबाबतीत, विक्रेत्याला खालीलप्रमाण किमत देण्यात येईल :—

(क) जेव्हा या कलमाखाली खाद्यपदार्थाची काही नियंत्रित किमत निश्चित करण्यात आलेली असल्यास त्या किमतीशी सुसंगत किमत संमत होते तेव्हा ती संमत किमत;

(ख) जेव्हा असे कोणतेही मतैक्य होऊ शकत नाही तेव्हा, काही नियंत्रित किमत असल्यास तिच्या संबंधात परिगणना करून ठरवण्यात आलेली किमत;

(ग) जेव्हा खंड (क) आणि खंड (ख) यांतील कोणताही खंड लागू होत नसेल तेव्हा अधिसूचनेच्या दिनांकाच्या लगतपूर्व तीन महिन्यांच्या कालावधीत त्या स्थानिक भागात प्रचलित असलेल्या सरासरी बाजारभावाच्या संदर्भात परिगणना करून ठरविण्यात आलेली किमत;

(चार) खंड (तीन) या उपखंड (ग) आच्या प्रयोजनार्थ त्या स्थानिक भागातील प्रचलित बाजारभाव केंद्र शासनाने याबाबतीत प्राधिकृत केलेल्या अधिकाऱ्याकडून त्या स्थानिक भागाच्या किंवा त्याच्या शेजारच्या स्थानिक भागाच्या संबंधात ज्या प्रचलित बाजारभावांवृद्धीची प्रकाशित आकडेवारी उपलब्ध असेल त्याच्या संदर्भात निश्चित करण्यात येईल आणि असा निश्चित करण्यात आलेला सरासरी बाजारभाव अंतिम असेल आणि कोणत्याही न्यायालयात तो प्रस्तावनास्पद करता येणार नाही.

[(३ख) जेव्हा पोट-कलम (२) च्या खंड (च) ला अनुलक्षून काढण्यात आलेल्या आदेशानुसार एखाद्या व्यक्तीने ज्यांच्या संबंधात कलम (३क) खाली अधिसूचना काढलेली नाही, अगर अशी अधिसूचना काढली जाऊन ती अंमलात असण्याचे वंद झाले आहे अशी अपुक दर्जाची किंवा प्रकारची अनधार्य, खाद्य तेलविधा, खाद्य रेळे केंद्र शासनाला किंवा राज्य शासनाला किंवा त्या शासनाच्या एखाद्या अधिकाऱ्याला किंवा प्रतिनिधीला विकणे आवश्यक असते तेव्हा,—

(क) अशा दर्जाची आणि प्रकारचे अनधार्य, खाद्य तेलविधा किंवा खाद्य तेले यांबाबत या कलमाखाली किंवा त्या त्या काढी अंमलात असण्याचे इतर कोणत्याही कायद्याद्वारे किंवा त्याखाली काही ठरविण्यात आली असल्यास ती नियंत्रित किमत;

(ख) एकदर पीक-उत्पादनाचे भवितव्य;

(ग) अशा दर्जाची किंवा प्रकारची अनधार्य, खाद्य तेलविधा किंवा खाद्य तेले प्राहकांना विशेषतः माहकांपकी दुर्बल वार्षीना वाजवी किमतीत उपलब्ध करून देण्याची गरज;

(घ) संबंधित दर्जाची किंवा प्रकारची अनधार्य, खाद्य तेलविधा किंवा खाद्य तेले यांच्या किमतीबाबत घेऊ केंद्र शासनाच्या पूर्वान्यातेने राज्य शासनान अशी अनधार्य, खाद्य तेलविधा किंवा प्रकारणपर्ले, खाद्य तेले यांसाठी विनिर्दिष्ट केलेल्या प्रापण-किमती एद्दी रक्कम, पोटकलम (३) मध्ये याविश्व काहीही अंतर्भूत असले तरी, संबंधित व्यक्तीला देण्यात येईल.]

१. १९५७ चा अधिनियम १३, कलम २ द्वारे समाविष्ट करण्यात आला.

२. १९७६ चा अधिनियम १२, कलम ३ द्वारे मूळ मजकुराएवजी घालण्यात आले.

[(३) जेव्हा पोट-कलम (२) या खंड (८) खाली काढण्यात आलेल्या आदेशानुसार एखाद्या उत्पादकास, कोणत्याही प्रकारची साखर विकण (—मग तो केंद्र शासनाला किंवा राज्य शासनाला असो, अशा शासनाचा अधिकारी किंवा प्रतिनिधी याला असे वा अन्य व्यक्ती किंवा घटकिंवर्ग याना असो—) भाग असेल आणि एकतर पोट-कलम (३क) खाली अशा साखरेबाबत अधिसूचना काढण्यात आली नसेल किंवा काढण्यात आलेली अशी अधिसूचना तिचा काळावधी क्षटून गेल्यामुळे अंमलात असण्याचे बंद झाले असेल तेह्या—

(क) केंद्र शासनाने या कलमाखाली ऊसासाठी काही निश्चित केली असल्यास, अशी किमान किमत;

(ख) साखरेचा निर्मिती-खंड;

(ग) त्यावर भरलेले किंवा प्रदेश असे काही असल्यास, ते शुल्क किंवा कर; आणि

(घ) साखर-निर्मितीच्या धंदात घातलेल्या भांडवलावर वाजवी प्राप्ती मिळण्याची निश्चिती करणे,

या गोष्टी लक्षात घेऊन, केंद्र शासन आदेशाद्वारे साखरेची जी किमत ठरवील अशा किमतीच्या संबंधात परिणामा करून ठरविण्यात येईल अशी रक्कम, पोट-कलम (३) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, त्या उत्पादकाला देण्यात येईल;

आणि वेगवेगळ्या थेंडांसाठी किंवा वेगवेगळ्या कारखान्यासाठी किंवा वेगवेगळ्या प्रकारच्या माखरेसाठी वेगवेगळ्या किमती वेळोवेळी निश्चित केल्या जातील.

स्पष्टीकरण.—या पोटकलमाच्या प्रयोजनार्थ, “उत्पादक” याचा अर्थ, साखर निर्मितीचा धंदा करणारी व्यक्ती असा आहे.]

(४) जर एखाद्या अत्यावध्यक वस्तूचे उत्पादन व पुरवठा चालू ठेवण्यासाठी किंवा वाढवण्यासाठी तसे करणे आवश्यक आहे असे केंद्र शासनाचे मत असेल तर, ते आदेशाद्वारे एखाद्या व्यक्तीला (यात यापुढे “प्राधिकृत नियंत्रक” म्हणून निर्दिष्ट) त्या वस्तूचे उत्पादन व पुरवठा यामध्ये गुंतलेला असा जो कोणताही उपक्रम त्या आदेशात विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा संपूर्ण उपक्रमाच्या किंवा न्यायाच्या भागाच्या वावरतीत त्या आदेशामध्ये उपवंधित करण्यात येतील असे नियंत्रणविधियक कार्याधिकार ठरवून देणाऱ्या कोणताही उपक्रम किंवा त्याचा भाग यावाबत असा आदेश अंमलात असेपावेतो—

(क) प्राधिकृत नियंत्रक हा केंद्र शासनाने त्याला दिलेल्या कोणत्याही आदेशानुसार आपले कार्याधिकार वापरेल, तथापि त्यापेमे आदेशामध्ये जेवढे स्पष्टपणे उपवंधित केले असेल तेवढे थेंडीजकडून एरव्ही, त्यास उपक्रमाच्या व्यवस्थापनाचा प्रभार असणाऱ्या व्यक्तींचे कार्याधिकार ठरवून देणाऱ्या कोणत्याही अधिनियमितीच्या किंवा सेलेवाच्या उपवंधाशी विसंगत असा कोणताही निदेश देण्याचा कोणताही अधिकार असणार नाही; आणि

(ख) आदेशाच्या उपवंधानव्ये प्राधिकृत नियंत्रकाने दिलेल्या कोणत्याही निदेशानुसार उपक्रम किंवा त्याचा भाग चालवला जाईल, आणि त्या उपक्रमाच्या किंवा भागाच्या संबंधात कोणतेही व्यवस्थापनविधियक कार्याधिकार असणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला अशा कोणत्याही निदेशाचे बनूपालन करावे लागेल.

* * * * *

(५) या कलमाखाली दिलेला कोणताही आदेश—

(क) सर्वसाधारण स्वरूपाचा किंवा एखाद्या व्यक्तिकर्गावर परिणाम करणारा असल्यास त्यावाबतीत, तो शासकीय राजपत्रात अधिसूचित केला जाईल; आणि

(ख) एखाद्या विनिर्दिष्ट व्यक्तीला उद्देशून दिलेला असल्यास त्यावाबतीत, तो आदेश त्या व्यक्तीवर—

(एक) तो त्या व्यक्तीला सुपूर्दं करून किंवा देऊ करून, किंवा

(दोन) याप्रमाणे तिला तो सुपूर्दं करणे किंवा देऊ करणे शक्य नसेल तर, ती व्यक्ती जेथे राहते त्या परिवास्तूच्या बाहेरच्या दरवाज्यावर किंवा त्या परिवास्तूच्या अन्य एखाद्या ठळक भागी नावून आणि त्यावाबत लेडी प्रतिवृत्त तपार करून शेजारी राहणाऱ्या दोन व्यक्तींची त्यावर साक्ष घेऊन,

बजावला जाईल.

(६) केंद्र शासनाने किंवा केंद्र शासनाच्या एखाद्या अधिकाराने किंवा प्राधिकरणाने या कलमाखाली काढलेला प्रत्येक आदेश, तो काढल्यानंतर होईल तितक्या लवकर, संसदेच्या दोन्ही मंभागांपुढे टेवला जाईल.

१. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम ३ द्वारे समाविष्ट करण्यात आला.

२. १९६७ चा अधिनियम १४, कलम ३ द्वारे घातलेली कलम ३ ची पोटकलमे (४क)

४ व्ह.) व (४ग) ही १९७४ चा अधिनियम ५६, कलम २ व अनुसूची एक याद्वारे निरसित करण्यात आली (३१ मार्च, १९६८ रोजी व तेह्यापासून).

राज्यशासन, ४. कलम ३ खाली काढण्यात आलेला कोणताही आदेश, केंद्र शासन किंवा राज्य शासन इत्यादींना अथवा केंद्र शासनाचे किंवा राज्य शासनाचे अधिकारी आणि प्राधिकरण यांना अधिकार प्रदान करत्यावे नेमून कल शकेल आणि करत्यावे नेमून देऊ शकेल, आणि त्यामध्ये, कोणत्याही राज्य शासनाला अथवा देणे, इत्याचे अधिकारी किंवा प्राधिकरण यांना उद्देशून दिलेले, अशा कोणत्याही अधिकाराचा वापर करण्याविषयीचे किंवा अशी कोणतीही करत्यावे पार पाडण्याविषयीचे निदेश अंतर्भूत बस्तु शकतील.

अधिकारांचे ५. केंद्र शासन अधिसूचित आदेशांदारे असे निदेशित करू शकेल की, '[कलम ३ खाली आदेश प्रत्यायोजन देण्याचा किंवा अधिसूचना काढण्याचा अधिकार] निदेशामध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात आले असेल अशा वारीच्या संबंधात आणि विनिर्दिष्ट असल्यास, तजा शर्तीच्या अवीनतेने, निदेशात विनिर्दिष्ट असेल—
(क) असा केंद्र शासनाचा दुव्यम अधिकारी किंवा प्राधिकरण, अथवा
(ख) असे राज्य शासन किंवा एवाचा राज्य शासनाचा असा दुव्यम अधिकारी किंवा प्राधिकरण,
यानेही वापरण्याजोगी असेल.

इतर अधि- ६. कलम ३ खाली काढण्यात आलेला कोणताही आदेश, त्याच्याप्रीती विसंगत असे काहीही या नियमितीशी अधिनियमाहून अन्य कोणत्याही अधिनियमितीमध्ये किंवा या अधिनियमाहून अन्य कोणत्याही अधिविसंगत अशा नियमितीच्या आधारे परिणामक असलेल्या कोणत्याही संलेखामध्ये अंतर्भूत असले तरी, परिणामक आदेशाचा होईल.
परिणाम.

अत्यावश्यक '[(६.)][(१)] ' [कोणतीही अत्यावश्यक वस्तू,] तिच्या संबंधात कलम ३ अन्वये काढण्यात वस्तूचे आलेल्या आदेशानुसार 'अभिग्रहण करण्यात आली असेल तर,] ज्या जिल्हात किंवा इलाखा अधिहरण याहीत अशा अत्यावश्यक वस्तूचे अभिग्रहण करण्यात आले असेल तेथील जिल्हाधिकाऱ्यास ' [अशा अभिहरणे येण्याचे वृत्त] गैरवाजवी विलंब न करता कळवावे लागेल आणि अशा आदेशाचे उल्लंघन झाल्यावृद्ध बटला भरण्यात येवो वा न येवो—जिल्हाधिकाऱ्यी, 'जर त्याला तसे करणे समयोचित वाटले तर, याप्रमाणे अभिग्रहण केलेली ती अत्यावश्यक वस्तू आपणापुढे तपासणीसाठी हजर करण्याचे निदेशित करू शकेल, आणि जर त्याची अशी खात्री झाली] की, आदेशाचे उल्लंघन झाले आहे तर, '[तो—

(क) अशाप्रकारे अभिग्रहण केलेली अत्यावश्यक वस्तू;
(ख) ज्यात अशी अत्यावश्यक वस्तू आढळली असेल असे कोणतेही आवेष्टन, आच्छादन किंवा पात्र, आणि
(ग) अशी अत्यावश्यक वस्तू वाहून नेण्यासाठी ज्याचा वापर करण्यात आला असेल असे कोणतेही जनावर, वाहन, जलयान किंवा अन्य यान,
यांचे अधिहरण करण्याचा आदेश देऊ शकेल] :

परंतु, या अधिनियमाच्या इतर कोणत्याही उपवंशान्वये करण्यात येईल अशा कोणत्याही कारवाईस बाध न येता, कोणतीही अन्नधान्ये किंवा खाच तेलविया ही, त्याच्या संबंधात कलम ३ अन्वये काढण्यात आलेल्या आदेशानुसार एवाचा उत्पादकांकडून अभिग्रहण केली असून, जर अभिग्रहण केलेली अन्नधान्ये किंवा खाच तेलविया त्याने उत्पादन केलेल्या असल्यास, त्यांचे या कलमान्वये अधिहरण करण्यात येणार नाही :

'परंतु, आणवी असे की, भाडे घेऊन झालाची किंवा प्रवाशाची वाहतुक करण्यासाठी वापरण्यात येणारे कोणतेही जनावर, वाहन, जलयान किंवा अन्य यान धाच्या बाबतीत, असे जनावर, वाहन, जलयान किंवा यान याद्वारे ज्या अत्यावश्यक वस्तूची वाहतुक करण्याचा प्रयत्न होता त्या वस्तूच्या अधिहरणारेवजी, तिच्या अभिग्रहणाच्या तारखेला असणाऱ्या तिच्या किमतीप्रेक्षा जास्त होणार नाही इतका द्रव्यदंड भरण्याचा विकल्पाधिकार असे जनावर, वाहन, जलयान किंवा अन्य यान धाच्या मालकाला देण्यात येईल.]

१. १९७१ चा अधिनियम ६६, कलम ३ द्वारे मूळ मजकुराएवजी घातले.
२. १९६६ चा अधिनियम २५, कलम ३ द्वारे ६क, ६ख, ६ग आणि ६ध ही कलमे घातले.
३. १९७६ चा अधिनियम ९२, कलम ४ द्वारे कलम ६क ला त्याचे पोटकलम (१) म्हणून नवीन क्रमांक दिला.
४. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम ४ द्वारे मूळ मजकुराएवजी घातले.
५. १९७६ चा अधिनियम ९२, कलम ४ द्वारे मूळ मजकुराएवजी घातले.
६. १९७६ चा अधिनियम ९२, कलम १ द्वारे मूळ मजकुराएवजी घातले.
७. १९७४ चा अधिनियम ३०, कलम ४ द्वारे मूळ मजकुराएवजी घातले.
८. १९७६ चा अधिनियम ९२, कलम ४ द्वारे हे परंतुक घातले.

[(२) जर पोटकलम (१) खाली अभिग्रहणाचे वृत्त मिळाल्यावर किंवा कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूची तपासणी केल्यावर जिल्हाधिकाऱ्याचे असे मत झाले की, ती अत्यावश्यक वस्तू लवकर व जात्या नाशिवंत आहे, किंवा अन्यथा सार्वजनिक हिताच्या दृष्टीने दुडील छृती समयोचित आहे, तर तो—

(एक) या अधिनियमाखाली किंवा त्या त्या काढी अंमलात असणाऱ्या अन्य कोणत्याही कायद्याखाली अशा अत्यावश्यक वस्तूसाठी काही नियंत्रित किमत निश्चित केली असल्यास, अशा किमतीला ती विकल्पाचा आदेश देऊ शकेल; अयवा

(दोन) अशी किमत निश्चित केली नसेल तर, ती जाहीर लिलाव करून विकल्पाचा आदेश देऊ शकेल:

[परंतु, केंद्र शासनाने किंवा एखाद्या राज्य शासनाने या अधिनियमान्वये किंवा त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यान्वये ज्याची किंवैकाढ विक्रीची किमत निश्चित केली असेल अशा कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूच्या बाबतीत, जिल्हाधिकारी, तिचे न्यायोचित वितरण व्हावे व ती रास्त भावात उपलब्ध व्हावी म्हणून, याप्रमाणे निश्चित केलेल्या किमतीला रास्त भावाच्या दुकानांतून ती विकल्पात यावी असा आदेश देऊ शकेल.]

(३) पूर्वोक्तानुसार कोणतीही अत्यावश्यक वस्तू विल्पणात येईल तेव्हा, तिच्या विक्रीचे उत्पन्न हे, त्यातून अशा विक्रीचा किंवा लिलावाचा खर्च अयवा त्यासंबंधीचा इतर आनुपंगिक खर्च वजा करून,—

(क) जिल्हाधिकाऱ्याने अखेरीस अधिहरणाचा आदेश काढला असेल तर,

(ख) कलम ६६ च्या पोटकलम (१) खाली अपीलान्ती काढलेल्या आदेशाद्वारे तसे आवश्यक केले असेल तर, किंवा

(ग) या कलमाखाली ज्याबाबत अधिहरणाचा आदेश काढला असेल त्या आदेशाच्या उल्लंघनावद्वारे भरलेल्या खटल्यात, संबंधित व्यक्ती दोषमुक्त करण्यात आली असेल तर,

मालकाला किंवा ज्या व्यक्तीकडून ती वस्तू अभिग्रहण करण्यात आली त्या व्यक्तीला देण्यात येईल.]

द्या. [(१)] कलम ६६ खाली 'कोणत्याही' [अत्यावश्यक वस्तूचे, आवेष्टनाचे, आच्छा-अत्यावश्यक दानाचे, पात्राचे, जनावराचे, वाहनाचे, जलयानाचे किंवा अन्य यानाचे] अधिहरण करण्याबाबतचा वस्तूचे आदेश, अशा '[अत्यावश्यक वस्तूच्या, आवेष्टनाच्या, आच्छादनाच्या, पात्राच्या, जनावराच्या, वाह-अधिहरण नाच्या, जलयानाच्या किंवा अन्य यानाच्या] मालकाला अयवा जिच्याकडून '[ती अभिग्रहण करण्यापूर्वी करण्यात आली असेल] त्या व्यक्तीला—

(क) ज्या कारणांवरून '[अत्यावश्यक वस्तूचे, आवेष्टनाचे, आच्छादनाचे, पात्राचे, वाहनाचे, जनावराचे, वाहनाचे, जलयानाचे किंवा अन्य यानाचे] अधिहरण करण्यात येत आहे ती नोटीस काढणे, कारणे कळविणारी लेखी नोटीस देण्यात आल्याशिवाय;

(ख) अधिहरणाच्या कारणाविरुद्ध, नोटिशीमध्ये विनिर्दिष्ट असेल अशा वाजवी मुदतीत लेखी अभिवेदन करण्याची संधी दिल्याशिवाय; आणि

(ग) त्याबाबतीत त्याला आपले म्हणूने मांडण्याची वाजवी संधी दिल्याशिवाय, काढला जाणार नाही.

*[(२) जर कोणत्याही जनावराच्या, वाहनाच्या, जलयानाच्या किंवा अन्य यानाच्या मालकाने आपल्या स्वतःच्या, त्याचा कोणताही एजंट असल्यास त्या एजंटच्या आणि असे जनावर, वाहन, जलयान किंवा अन्य यान तस्यात असणाऱ्या व्यक्तीच्या नकळत त्या जनावराचा, वाहनाचा, जलयानाचा किंवा त्या अन्य यानाचा अत्यावश्यक वस्तूची ने-आण करण्यासाठी वापर करण्यात आला होता, किंवा असा वापर उक्त मालक, एजंट आणि उक्त व्यक्ती यांच्या मूकानमतीने झाला नव्हता, आणि तसेच त्यांकी प्रत्येकाने असा वापर करण्यात येऊ नये म्हणून सर्व वाजवी व आवश्यक असे सावधगिरीचे उपाय पोजले होते असे, जिल्हाधिकाऱ्याची खाली होईल. अशा रीतीने.

१. १९७६ चा अधिनियम १२, कलम ४ द्वारे घातले.
२. १९८१ चा अधिनियम १८, कलम ४ द्वारे मूळ परंतुकाएवजी दाखल केले.
३. १९७४ चा अधिनियम ३०, कलम ५ द्वारे कलम ६६ याला त्याचे पोटकलम (१) म्हणून नवीन क्रमांक दिला.
४. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम ५ द्वारे मूळ मजकुराएवजी घातले.
५. १९७४ चा अधिनियम ३०, कलम ५ द्वारे मूळ मजकुराएवजी घातले.
६. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम ५ द्वारे मूळ मजकुराएवजी घातले.
७. १९७४ चा अधिनियम ३०, कलम ५ द्वारे समाविष्ट करण्यात आला (२२ जून, १९७४ रोजी व तेव्हापासून).

सिद्ध करून दाखले तर स्था बाबतीत, पोटकलम (१) या संबंधात आहे की तो, से जनावर, बाहन, जलयान किंवा अन्य यान याचे कलम ६क अन्वये अधिहरण करण्याविषयी कोणताही अदिक्षा काढ्यात येणार नाही.]

[(३) कोणतीही अत्यावश्यक वस्तू आवेष्टन, आच्छादन, पात्र, जनावर, बाहन, जलयान किंवा अन्य यान अधिहरण करण्याचा आदेश काढ्यापूर्वी, पोटकलम (१) या खंड (क) खाली नोटीस देताना जर त्या खंडातील उपबंधाचे सारतः पालन क्झाले असेल तर, एरव्ही त्या नोटीसीत काही उणीब राहिली वा गैरीनियम बाब झाली म्हणून तेवढाचा कारणावरून तो आदेश विस्तिरित ठरणार नाही.]

इथ. (१) कलम ६क खाली काढ्यात आलेल्या अधिहरणाच्या आदेशामुळे आपत्यावर अन्याय अपील झाला आहे असे वाटणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला, असा आदेश तिला कळविण्यात आस्याच्या दिनांकामध्ये एका महिन्याच्या आत संबंधित [राज्य शासनाकडे अपील करता येईल आणि राज्य शासन], अपीलकर्त्याला आपले म्हणून मांडण्याची संघी दिल्यानंतर, स्वतःस योग्य वाटेल त्याप्रमाणे, यांच्या विरुद्ध अपील करण्यात आले आहे तो आदेश कायम करणारा, त्यात आपरिवर्तन करणारा किंवा तो रद्दातल करणारा असा आदेश काढील.

(२) जेव्हा कलम ६क खालील आदेश [स्था राज्य शासनाकडून] आपरिवर्तन किंवा रद्दातल करण्यात आला असेल अथवा ज्या आदेशाच्या संबंधात कलम ६क खाली अधिहरणाचा आदेश देण्यात आला आहे त्या आदेशाचे व्यतिक्रमण केल्याबद्दल मुळ करण्यात आलेल्या अन्धियोगात निवड असलेल्या व्यक्तीला दोषमुक्त करण्यात आले असेल आणि दोन्ही प्रकटी [अभिग्रहण करण्यात आलेली अत्यावश्यक वस्तू कोणत्याही कारणास्तव परत करता येणे] शक्य नसेल तर, [ती अत्यावश्यक वस्तू जणू काही] शासनाला विक्ष्यात आलेली असाची त्याप्रमाणे [अशा व्यक्तींन कलम ६क च्या पोटकलम (३) मध्ये उपबंधित केलेले खेरीजकरून एरव्ही,] तिची किंमत, [त्या अत्यावश्यक वस्तूच्या] अभिग्रहणाच्या दिवसापासून परिसंगता करून ठरवलेल्या घाजवी व्याजासहित देण्यात येईल [आणि तसी किंमत—

(एक) अभ्यासये, खाद्य तेलविद्या किंवा खाद्य तेले यांच्या बाबतीत, कलम ३, पोटकलम (३ख) च्या उपबंधानुसार;

(दोन) साखरेच्या बाबतीत, कलम ३, पोटकलम (३८) च्या उपबंधानुसार; आणि

(तीन) अन्य कोणत्याही अत्यावश्यक वस्तूच्या बाबतीत, कलम ३, पोटकलम (३) या उपबंधानुसार,

ठरवली जाईल.]

अधिहरणाचा इथ. या अधिनियमाखाली जिल्हाधिकाऱ्याने अधिहरणाचा निवाडा दिला म्हणून, त्यामुळे बाधित निवाडा झालेल्या व्यक्तीला, या अधिनियमाखाली ती व्यक्ती ज्या कोणत्याही शिक्षेला पात्र असेल ती शिक्षा इतर ठोठाबली जाप्यास प्रतिबंध होणार नाही.]

शिक्षांच्या

आड

यावयाचा

नाही.

विवक्षित

[इथ.. जेव्हा केव्हा एखादी अत्यावश्यक वस्तू तिच्यासंबंधात कलम ३ खाली काढ्यात आलेल्या प्रकरणी आदेशाला अनुसरून अभिग्रहण करण्यात आली असेल किंवा ज्यात अशी अत्यावश्यक वस्तू आढळूनी अधिकारितेला असेल असे कोणतेही पुढके, पाकीट किंवा पात्र किंवा अशी अत्यावश्यक वस्तू बाहन नेष्यासाठी वापरलेला आडकाठी. कोणताही प्राणी, बाहन, जहाज किंवा अन्य बाहन याचे कलम ६क खाली अधिहरण होईतीपर्यंत अभिग्रहण करण्यात आले असेल तेव्हा अशा अत्यावश्यक वस्तूचा, पुढक्याचा, पाकिटाचा, पावाचा, प्राण्याचा, बाहनाचा, जहाजाचा किंवा अन्य बाहनाचा कड्या, सुपुढैगी, विल्हेवाट किंवा वित्तस्थ यासंबंधी आदेश काढ्याची अधिकारिता जिल्हाधिकाऱ्याला किंवा, प्रकरणपरवें, कलम ६ग अन्वये संबंधित राज्य शासनाला असेल आणि त्या त्या काढी अंमलात आलेल्या अन्य कोणत्याही कायमात विरुद्ध असे काहीही अंतर्भूत असले तरी, कोणतेही न्यायालय, अधिकारण किंवा अन्य प्राधिकारण पांना ती अधिकारिता वसणार नाही.]

१. १९७६ चा अधिनियम १२, कलम ५ द्वारे घातले.
२. १९८१ चा अधिनियम १८, कलम ५ द्वारे मूळ मजकुराएकजी दाखल केला.
३. १९८१ चा अधिनियम १८, कलम ५ द्वारे मूळ मजकुराएकी दाखल केला.
४. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम ६ द्वारे विवक्षित घडोएकजी आतला.
५. घरील अधिनियमाच्या कलम ६ द्वारे "वस्तूच्या" या ऐवजी आतले.
६. १९८६ चा अधिनियम ४२, कलम ६३ ऐवजी हे कलम दाखल केले.

[(१) अर क्लोकस्याही व्यक्तीने कलम ३ खाली काढण्यात आलेल्या आदेशाचे व्यतिशिक्षा.
कलम केलेतर, —

(ह) ती व्यक्ती—

(एक) त्या कलमाच्या पोटकलम (२) च्या खंड (ज) किंवा (क) ला अनुलक्षित दिलेल्या आदेशाच्या बाबतीत, एक वर्षापिंवर्त असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या शिक्षेस आणि द्रव्यदंडासही पाव होईल; आणि

(दोन) अन्य कोणत्याही आदेशाच्या बाबतीत, तीन महिन्यांहून कमी नसेल परंतु, सात वर्षापिंवर्त असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या शिक्षेस आणि द्रव्यदंडासही पाव होईल;

* * * * *

(ख) जिज्ञासावाबत आदेशाचे व्यतिक्रमण झाले असेल अशी कोणतीही मालमत्ता जप्त होऊन शासनाकडे जमा होईल;

(ग) च्यामध्ये मालमत्ता आढळली ते अविष्टन, आच्छादन किंवा पाव आणि मालमत्तेच्या ने-आणीसाठी वापरण्यात आलेले कोणतेही जनावर, वाहन, जलयान किंवा अन्य यान हे, न्यायालयाने तसा आदेश दिल्यास, जप्त होऊन शासनाकडे जमा होईल.

(२) कलम ३ च्या पोटकलम (४) मधील खंड (ख) खाली ज्या कोणत्याही व्यक्तीला निदेश दिलेला असेल ती व्यक्ती त्या निदेशाचे अनुपालन करण्यास चुकली तर, तीन महिन्यांपैकी कमी असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या शिक्षेस आणि द्रव्यदंडासही ती पाव होईल;

* * * * *

(२क) पोटकलम (१), खंड (क) चा उपखंड (दोन) याअन्वये किंवा पोटकलम (२) अन्याचे एकाचा अपराधाबद्दल सिद्धदोष ठरलेली कोणतीही व्यक्ती त्याच उपराधाबद्दल पुढी सिद्धदोष ठरली असेल तर, ती व्यक्ती दुसऱ्या व त्यानंतरच्या प्रत्यक अपराधाबद्दल सहा महिन्यांहून कमी नसेल परंतु सात वर्षापिंवर्त असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या शिक्षेस आणि द्रव्यदंडासही पाव होईल;

* * * * *

[(३) एवढी व्यक्ती पोटकलम (१) खालील अपराधाबद्दल सिद्धदोष ठरलेली असून जर अत्यावश्यक वस्तूबाबत आदेशाचे व्यतिक्रमण केल्यावृद्ध त्याच पोटकलमाखाली ती पुढी सिद्धदोष ठरली असेल तर, ज्या न्यायालयाने तिळा सिद्धदोष ठरवले ते न्यायालय त्या पोटकलमाखाली केल्यात येईल अशा कोणत्याही दंडाव्यतिरिक्त, आदेशाद्वारे, त्या व्यक्तीने आदेशात न्यायालयाकडून विनिर्दिष्ट करण्यात येईल त्याप्रमाणे किमान सहा महिने इतक्या कालावधीत त्या अत्यावश्यक वस्तूच्या सुवंशात कोणताही व्यापारघटा त्रालवू नये असे निदेशित करील.]

[७क. (१) जेव्हा—

विवक्षित

(क) कलम ३ अन्वये काढलेल्या कोणत्याही आदेशानुसार कोणतीही रक्कम भरण्यास, किंवा रकमा जमीन-

(ख) त्या कलमान्वये काढलेल्या कोणत्याही आदेशाद्वारे किंवा त्यानुसार स्थापन केलेल्या कोण- महसुलाची त्याही लेल्यांच्या किंवा निवीच्या जमावाती कोणतीही रक्कम अनामत ठेवण्यास दायी असलेली थकवाकी कोणतीही व्यक्ती अशी संपूर्ण रक्कम किंवा तिचा काही अंश भरण्यात किंवा अनामत ठेवण्यात क्षम्भून वसूल कोणतीही कसूर करील तेव्हा, ज्या रकमेच्या बाबतीत अशी कसूर करण्यात आली असेल ती करण्याचा रक्कम [मग असा आदेश 'अत्यावश्यक वस्तू (विषेध) अधिनियम, १९८४' च्या प्रारंभापूर्वी कंद्रसरकारचा किंवा नंतर दिलेला असू, आणि अशी रक्कम भरण्याचे किंवा अनामत ठेवण्याचे अशा व्यक्तीवरील दायित्व अशा प्रारंभापूर्वी किंवा नंतर निर्माण झालेले असू] जमीन-महसुलाची थकवाकी म्हणून शासनाला अशा कसूरीच्या दिनांकापासून ते अशा रकमेच्या वसूलीच्या दिनांकापैर्यंत दरसाल ब्रॅशोकडा [पैधरा] दरवाने तीवर देख होणाऱ्या सरल व्याजासहित वसूल करता येण्यासारखी असेल.

१९८४ चा
३४

१. १९७४ चा अधिनियम ३०, कलम ६ द्वारे पोटकलमे (१) व (२) प्राएवजी ही पोटकलमे दाखल करण्यात आली (२२ जून, १९७४ रोजी व तेव्हापासून).
२. १९८१ चा अधिनियम १८, कलम ७ द्वारे वगळले.
३. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम ७ द्वारे समाविष्ट करण्यात आले.
४. १९८४ चा अधिनियम ३४, कलम २ द्वारे समाविष्ट करण्यात आले (१ जुलै, १९८४ रोजी व तेव्हापासून).
५. १९८६ चा अधिनियम ४२, कलम ३ द्वारे "सहा" प्राएवजी ही मजकूर दाखल करण्यात आला.

(२) पोटकलम (१) अन्यथे वसूल केलेल्या रकमेबाबत अशी रकम भरण्याचे किंवा अनायल ठेवण्याचे दाखित्व उद्या आदेशान्वये निर्माण झाले त्या आदेशानुसार कार्यवाही करण्यात येईल.

(३) त्या त्या काळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यायध्ये किंवा विरुद्ध अशा कोणत्याही संविदेमध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, न्यायालय, अधिकरण किंवा अन्य प्राधिकरण पोटकलम (१) च्या उपबंधानुसार जगीन-महसुलाची यकवाकी म्हणून कोणतीही रकम वसूल करण्यापासून कोणत्याही शासनास मनाई करणारा किंवा निरुद्ध करणारा कोणताही व्यादेश देणार नाही किंवा आदेश काढणार नाही.

(४) ज्या आदेशानुसार पोटकलम (१) खालील जगीन-महसुलाची यकवाकी म्हणून कोणतीही रकम शासनाने वसूल केलेली असेल तो आदेश सक्षम न्यायालयाने शासनाला आपली बाजू भांडण्याची बाजवी संदी दिल्यानंतर विधिवाह्य असल्याचे घोषित केले तर, याप्रमाणे वसूल केलेली रकम ज्या व्यक्तीकडून रकम वसूल केली होती त्या व्यक्तीला शासन अशा रकमेच्या वसुलीच्या दिनांकापासून ते अशा रकम परत करावयाच्या दिनांकापर्यंत दरसाल दरशेकडा सहा दराने तीवर देय होणाऱ्या सरळ व्याजासहित परत देईल.

स्पष्टीकरण.—ह्या कलमाच्या प्रयोजनार्थ “शासन” याचा अर्थ, कलम ३ खालील संवंधित आदेश ज्याने काढला ते शासन अथवा कोणत्याही शासनास दुघ्यम असलेल्या अधिकाऱ्याने, किंवा प्राधिकरणाने असा आदेश काढला असेल तेथे ते शासन असा आहे].

प्रयत्न आणि ८. जी व्यक्ती कलम ३ खाली दिलेल्या आदेशाचे व्यतिक्रमण करण्याचा प्रयत्न करील किंवा अपप्रेरण. अविक्रमण करण्यास अपप्रेरणा देईल अशा कोणत्याही व्यक्तीने त्या आदेशाचे व्यतिक्रमण केले असल्याचे मानले जाईल :

[परंतु, कलम २ च्या खंड (क) चा उपखंड (चार-क) किंवा उपखंड (पाच) मध्ये नमूद केलेल्या स्वरूपाची कोणतीही अत्यावश्यक वस्तु अशा अत्यावश्यक वस्तूचा धंदा किंवा व्यापार करण्यासाठी नव्हे तर स्वतःच्या वापरासाठी किंवा स्वतःच्या कटुवातील कोणत्याही व्यक्तीच्या किंवा आपणांवर अवलंबून असणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीच्या वापरासाठी प्राप्त करण्याच्या प्रयोजनार्थ काढलेल्या कोणत्याही आदेशाचे उलंगन करण्यास एखाद्या व्यक्तीने अपप्रेरणा दिली असेल अशा बाबतीत, कलम ७ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, अणि न्यायालय न्यायनिर्णयात कारणे नमूद करून त्या कारणास्तव फक्त दंडाची शिक्षा देऊ शकेल.]

खोटे कथन. ९. जर कोणतीही व्यक्ती—

(एक) कलम ३ खाली देण्यात आलेल्या कोणत्याही आदेशाद्वारे कोणतेही कथन करण्यास किंवा कोणतीही माहिती सादर करण्यास तिला फमविष्यात आले असताना, कोणत्याही महत्वाच्या तपशिलाबाबत जे खोटे आहे अथवा जे खोटे असल्याचे तिला माहीत आहे किंवा तसे समजण्यास तिला वाजवी कारण आहे अथवा जे खोटे आहे असा तिचा समज नाही असे कथन करील किंवा अशी माहिती देईल तर, किंवा

(दोन) अशा आदेशानुसार तिने जे कोणतेही पुस्तक, हिंशेब, अभिलेख, अधिकथन, विवरण किंवा अन्य दस्तऐवज ठेवणे किंवा सादर करणे आवश्यक आहे त्यामध्ये पूर्वोक्तानुसार असे कोणतेही कथन करील तर, किंवा

ती [पाच वर्षापर्यंत] असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासास, किंवा द्रव्यदंडास, किंवा दोन्ही शिक्षास पात्र होईल.

कंपन्यांनी १०. (१) कलम ३ खाली दिलेल्या आदेशाचे व्यवित्रक्रमण करणारी व्यक्ती जर एखादी केलेले कंपनी असेल तर, आदेशाचे व्यवित्रक्रमण झाले त्यावेळी जी कंपनीची हक्मतदार असेल अणि अपराध, कंपनीच्या कामकाज चालनावहून तिला जबाबदा असेल अशी प्रत्येक व्यक्ती व तसेच कंपनीही व्यवित्रक्रमणावहून दोषी असल्याचे मानस्यात येईल अणि विरुद्ध कारवाई केली जाण्यास व तदनुसार शिक्षा मिळण्यास ती पात्र होईल :

परंतु, जर अशा कोणत्याही व्यक्तीने व्यवित्रक्रमण अपल्या नकळत घडले किंवा असे व्यवित्रक्रमण होऊ नव्हे यासाठी आपण संवेदकारे पथायाऱ्य तत्परता दाखवली होती असे शब्दात केले तर, या पोटकलमामध्ये अंतर्भूत असलेल्या कोणत्याही गोष्टीमुळे ती व्यक्ती कोणत्याही शिक्षेस पात्र होणार नाही.

१. १९८१ चा अधिनियम १८, कलम ८ द्वारे घातले.

२. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम ८ द्वारे “तीन वर्षापर्यंत” याएवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

(३) पोटकलम (१) मध्ये काहीही जंतर्भूत असले तरी, या अधिनियमाखालील अपराध कंपनीने केलेला असून ती कंपनीचा कोणताही संचालक, व्यवस्थापक, कापवाह किंवा अन्य अधिकारी यांच्या संमतीने किंवा मुकामान्वताने करण्यात आला आहे अथवा न्याच्या हलगर्जीषणाशी त्याचा कारणसंबंध जोडता पेण्यासारखा आहे असे शाबोत झाले तर, असा संचालक, व्यवस्थापक, कापवाह किंवा अन्य अधिकारी हेसुद्धा अपराधावृद्ध दोषी असल्याचे मानण्यात पेहिल आणि न्याच्याविरुद्ध कारकाई केली जाण्यास व तदनुसार शिक्षा प्रिलिंगास ते पाव होतील.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ—

(क) "कंपनी" याचा अर्थ, कोणताही निगमनिकाय असा आहे आणि त्यात, पेढी किंवा अन्य व्यक्ती-संघ यांचा समावेश आहे;

(ख) "संचालक" याचा पेढीच्या संबंधातील अर्थ, पेढीतील भागीदार जसा आहे.

१९७४ [१०क. [‘फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३’] यात काहीही असले तरी, या अधिनियमान्वये अपराध चा २. शिक्षापात्र असलेला प्रत्येक अपग्राध हा दखलपात्र * * * * [आणि बिन्जामिनी] असेल.] दखलपात्र आणि बिन्जामिनी असणे.

[१०ख. (१) कोणतीही कंपनी या अधिनियमान्वये सिद्धदोष ठरली असेल त्यावाबतीत, अशा या अधिकंपनीला सिद्धदोष ठरवणाऱ्या न्यायालयास, अशा कंपनीचे नाव व त्या कंपनीच्या कामकाजाचे नियमान्वये ठिकाण, तिने केलेल्या उल्लंघनाचे स्वरूप, कंपनीला अशा रीतीने सिद्धदोष ठरविण्यात आले आहे सिद्धदोष ही वस्तुस्थिती आणि प्रकरणाच्या वस्तुस्थितीनुसूप न्यायालयास योग्य बाटल असा इतर तपशील ठरलेल्या न्यायालय निवेदन देईल अशा वृत्तप्रवात व अशा इतर रीतीने कंपनीच्या खचने प्रसिद्ध करण्याची कंपन्याचे व्यवस्था करण्याचा अधिकार असेल.

(२) न्यायालयाच्या आदेशाविरुद्ध अपील करावण्याच्या मुदतीत कोणतेही अपील करण्यात न ठिकाण, येता असा कालावधी संपेतोपर्यंत किंवा असे अपील करण्यात अले असल्यास ते निकालात निवतोपर्यंत, इत्यादी प्रसिद्ध ठिकाण, यांची करण्यालयाचा पोटकलम (१) खालील माहिती प्रसिद्ध केली जाणार नाही.

(३) पोटकलम (१) अन्वये माहिती प्रसिद्ध करण्यास येणाऱ्या खचाची घरकम ही जणु अधिकार न्यायालयाने केलेल्या द्रव्यदंडाची घरकम आहे असे समजून ती कंपनीकडून वसूल करण्यात पेहिल.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ "कंपनी" या शब्दाचा अर्थ, कलम १० च्या स्पष्टीकरणातील खड (क) यात त्या शब्दास जो अर्थ दिला असेल त्या अधिनियमान्वये असेल.]

[१०ग. (१) ज्या अपराधांच्या बाबतीत आरोपीची मानसिक अवस्था दोषाहून असणे आवश्यक आरोपीची असेल अशा, या अधिनियमाखालील अपराधाच्या बाबतीतील कोणत्याही खटल्यात न्यायालय अशी मानसिक मानसिक अवस्था होती असे गृहीत धरील. परतु त्या खटल्यात जी कृती अपराध म्हणून आरोपित अवस्था करण्यात आली असेल अशा कोणत्याही कृतीच्या बाबतीत आपली कोणत्याही प्रकारे अशी दोषाहून दोषाहून मानसिक अवस्था नव्हती हे सिद्ध करून आरोपीला आपला बचाव करता येईल. असल्याचे

स्पष्टीकरण.—या कलमातील "दोषाहून मानसिक अवस्था" या शब्दप्रयोगात उद्देश, हेतू, वस्तु-गृहीत धरणे, स्थिती माहीत असणे आणि वस्तुस्थितीवर विश्वास ठेवणे किंवा विश्वास ठेवण्यास कारण असणा या गोष्टीचा समावेश होतो.

(२) जेव्हा न्यायालय एवाचा गोष्टीचे अस्तित्व पुरेसे प्रकातीत असल्याचे मानील तेव्हाच ती गोष्ट या कलमाच्या प्रयोजनार्थ सिद्ध झाली आहे असे समजले जाईल-केवळ अशा गोष्टीचे अस्तित्व दाट संभाव्यतेमुळे प्रस्तापित होते म्हणून नव्हे.]

१८६० चा ११. कोणतेही न्यायालय, या अधिनियमाखाली शिक्षापात्र असलेल्या अपराधावृत्त 'भारतीय आराधांची रूप. दंड संहिता'-कलम २१ मधील व्याख्येनुसार लोक सेवक असलेल्या एखादा व्यक्तीने "[किंवा दखल घेणे,

१. १९६७ चा अधिनियम ३६, कलम ९ द्वारे हे कलम समाविष्ट करण्यात आले.

२. १९७४ चा अधिनियम ३०, कलम ७ द्वारे "फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १८९८(१८९८ चा

५)" याएवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

(२२ जून, १९९४ रोजी व तेव्हापासून).

३. वरील अधिनियमाच्या कलम ७ द्वारे "आणि जामीनपात्र" हा मजकूर वगळण्यात आला.

(२२ जून, १९७४ रोजी व तेव्हापासून).

४. १९८१ चा अधिनियम १८, कलम ९ द्वारे घातले (१ सप्टेंबर, १९८२ रोजी व तेव्हापासून).

५. १९७४ चा अधिनियम ३०, कलम ८ द्वारे हे कलम समाविष्ट करण्यात आले (२२ जून, १९७४ रोजी व तेव्हापासून).

६. १९७४ चा अधिनियम ३०, कलम ८ द्वारे हे कलम समाविष्ट करण्यात आले (२२ जून, १९७४ रोजी व तेव्हापासून).

७. १९८६ चा अधिनियम ७३ द्वारे समाविष्ट केले (१ मे, १९८७ रोजी व तेव्हापासून).

कोणत्याही व्यक्तिने—मग अशी व्यक्ती उपभोक्ता अधिसंचाची सदस्य असौ झाला नसो—किंवा त्या भान्यताप्राप्त उपभोक्ता अधिसंचाची अपराधाचा घटकतयांसंबंधी लेखी अद्वाल सादर केल्याखेरीज दखल घेणार नाही.

[स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या आणि कलम १२ कक च्या प्रयोजनार्थ, “भान्यताप्राप्त उपभोक्ता अधिसंघ” याचा अर्थ, कंपनी अधिनियम, १९५६ (१९५६ चा १) याअन्यथे किंवा त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही अन्य कायद्यान्वये नोंदणी झालेला स्वेच्छा उपभोक्ता अधिसंघ असा आहे।]

* * * * *

खास १[१२क. (१) राज्य शासनाला, या अधिनियमाखालील अपराधाची शीघ्र न्यायचौकशी न्यायालयांची करण्याच्या प्रयोजनासाठी, खेताकोय राजवत्रातील अधिसूचनेव्वारे, त्या अधिनियमसंघ्रये स्थापना, विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा क्षेत्रासाठी किंवा अशा क्षेत्रांसाठी आवश्यक असतील तितकी खास न्यायालये स्थापन करता मेतील.]

(२) खास न्यायालय हे एकाच न्यायाधीशाचे असेल व राज्य शासनाने केलेल्या विनंतीनुसार उच्च न्यायालय त्या न्यायाधीशास नियुक्त करील.

स्पष्टीकरण.—या पोटकलमामध्ये “नियुक्ती करणे” या शब्दप्रयोगाला, संहितेच्या कलम ९ च्या स्पष्टीकरणामध्ये त्याला देण्यात आल्याप्रमाणे तोच अर्थ असेल.

(३) एडावी व्यक्ती.—

(क) ती उच्च न्यायालयाचा न्यायाधीश म्हणून नियुक्त होण्यास अहे आहे, किंवा

(ख) ती किमान एक वर्ष इतका काळ सत्र न्यायाधीश किंवा अपर मव न्यायाधीश म्हणून राहिलेली आहे,

असे झाल्याशिवाय खास न्यायालयाचा न्यायाधीश म्हणून नियुक्त केली जाण्यास अहे होणार नाही.

खास १२क. संहितेमध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी,—

न्यायालयाद्वारे (क) या अधिनियमाखालील सर्व अपराधाची न्यायचौकशी, तो अपराध उषा खेतामध्ये न्याय-करण्यात आला असेल त्या खेतासाठी स्थापन करण्यात आलेल्या खास न्यायालयाला व किंवा चौकशीयोग्य जेथे एकापेक्षा अधिक खास न्यायालये असतील तेथे, त्यांपैकी उच्च न्यायालयाकडून यावाचतीत अपराध, विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा एका न्यायालयाला व करता येईल;

(ख) या अधिनियमाखालील अपराध केल्याचा आशीप असलेल्या किंवा तशा संशयित असलेल्या एखाद्या व्यक्तीला, संहितेचे कलम १६७ चे पोटकलम (२) किंवा पोटकलम (२क) घन्यें दंडाधिकाऱ्याकडे पाठवण्यात आले असेल अशा बाबतीत, असा दंडाधिकारी स्वतःला पैकी वाटेल अशा हवालतीत अशा व्यक्तीला (असा दंडाधिकारी हा न्यायिक दंडाधिकारी असेल तर, जास्तीत जास्त पंधरा दिवसांच्या कालावधीसाठी आणि असा दंडाधिकारी हा कायंकारी दंडाधिकारी असेल तर, जास्तीत जास्त सात दिवसांच्या कालावधीसाठी) स्थानवद करून ठेवण्याचे प्राधिकृत करू शकेल;

परंतु, अशा दंडाधिकाऱ्याला जर—

(एक) अशी व्यक्ती उपरोक्तप्रमाणे त्याच्याकडे पाठवण्यात आली असेल तेव्हा; किंवा

(दोन) त्याने प्राधिकृत केलेला स्थानवदतेचा कालावधी समाप्त झाल्यावर किंवा तो समाप्त होण्यापूर्वी कोणत्याही वेळी,

असे वाटले की, अशा व्यक्तींची स्थानवदता अनावश्यक आहे व ही बाब कलम ८ च्या परंतुकाखाली येते याबाबत त्याची खाली झाली तर, तो अशा व्यक्तीची जामिनावर मुक्तता करण्याचा आदेश देऊ शकेल आणि त्याची अशा प्रकारे खाली न झाल्यास, तो अधिकारिता असलेल्या खास न्यायालयाकडे अशा व्यक्तीला पाठवण्यात यावे असा आदेश देईल;

(ग) खंड (ख) अन्यथे खास न्यायालयाकडे पाठवलेल्या व्यक्तीच्या संबंधात खास न्यायालय, या पोटकलमाच्या खंड (ध) च्या उपबंधाच्या अधीनतेने, असाच अधिकार वापरू शकेल की, जो एखाद्या प्रकरणाची न्यायचौकशी करण्याची अधिकारिता असणाऱ्या दंडाधिकाऱ्याला मंहितेच्या कलम १६७ अन्यथे ज्या व्यक्तीला त्याच्याकडे पाठवण्यात आले आहे अशा आरोपी व्यक्तीच्या संबंधात त्या कलमान्वये अशा प्रकरणात वापरता येईल;

१. १९८६ चा अधिनियम कलम २ द्वारे भर घालण्यात आली. (१ मे १९८७ रोजी तेव्हा पासून).

२. १९८१ चा अधिनियम १८, कलम १० द्वारे वगळले.

३. वरील अधिनियमाच्या कलम ११ द्वारे मृदू कलम १२ क ऐवजी ही कलमे दाखल केली.

(४) अपरोक्षाभाणे असेल ते किंवा जेकरल्हा एतची, या अधिनियमाखालील अपराध केल्याचा आरोप असलेल्या किंवा तसा संशयित असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीला, खास न्यायालय किंवा इतर कोणत्याही न्यायालयकडून जामिनावर सोडण्यात येणार नाही :

परंतु,—

(एक) अशा सुटकेच्या अर्जाला विरोध करण्याची संधी फिरादीपक्षाला दिल्याशिवाय,— खात्र आणी संधी देणे व्यवहारं नाही असे काही कारणास्तव खास न्यायालयाचे मत असेल तर, न्यायालय ती कारणे नमूद करावी लागतील—; आणि

(दोन) फिरादीपक्षाने अर्जाला विरोध केला असेल अशा बाबतीत, ती व्यक्ती संबंधित अपराधाबद्दल दोषी आहे असे समजण्यास वाजवी कारण आहे. याबाबत खास न्यायालयाची खादी झाली तर,

खास न्यायालय अशा कोणत्याही व्यक्तीला जामिनावर सोडणार नाही :

परंतु, आणखी असे की, जर अशी व्यक्ती सोळा वर्षांपेक्षा कमी वयाची असेल किंवा ती स्त्री असेल किंवा ती आजारी किंवा दुर्बल व्यक्ती असेल तर अथवा इतर कोणत्याही विशेष कारण-साठी—ते लेखी नमूद करावे लागल—तसे करणे न्याय आणि योग्य आहे याबाबत खास न्यायालयाची खादी असेल तर, अशा कोणत्याही व्यक्तीला जामिनावर सोडावे असे खास न्यायालय निर्देशित करू शकेल;

(इ) या अधिनियमाखालील अपराध ठरेल अशा वस्तुस्थितीसंबंधीच्या पोलीस अहवालाचे अवलोकन केल्यावर [किंवा संबंधित शासनाने याबाबतीत प्राधिकृत केलेल्या केंद्र शासनाच्या किंवा राज्य शासनाच्या अधिकाऱ्याने] [किंवा कोणत्याही व्यक्तीने मग अशी व्यक्ती द्या संघाचा सदस्य असो किंवा नसी—किंवा कोणत्याही मान्यतप्राप्त उपभोक्ता अधिसंघाने हक्कार केल्यावर] खास न्यायालय, आरोपीला न्यायचौकशीसाठी त्याच्याकडे संप्रेक्षित करण्यात आलेले नसतानाही द्या अपराधाची दखल घेऊ शकेल;

(॒) या अधिनियमाखालील सर्व अपराधांची न्यायचौकशी संक्षिप्त रीत्या करण्यात येईल आणि संहितेची कलमे २६२ ते २६५ (दोन्ही धरून) यांचे उपबंध, शक्य असेल तिकापत, अशा न्याय चौकशीला लागू होतील :

परंतु, या कलमाखालील संक्षिप्त न्यायचौकशीअन्ती कोणतीही दोषसिद्धी झाल्यास त्या बाबतीत, खास न्यायालयाने जास्तीत जास्त दोन वर्षे इतक्या मुदतीची कारावासाची शिक्षा देणे न्यायदेशीर होईल.

(३) या अधिनियमाखालील अपराधाची न्यायचौकशी करताना या अधिनियमाखालील नसलेल्या अन्य अपराधाचीही न्यायचौकशी खास न्यायालयाला करता येईल, व संहितान्वये आरोपीवर त्याच न्यायचौकशीत तो दोषारोप ठेवता येईल :

परंतु, असा अन्य अपराध हा, त्या त्यावेळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यान्वये संक्षिप्त न्यायचौकशीयोग्य असावा :

परंतु, आणखी असे की, अशा न्यायचौकशीतील अशा अन्य अपराधाबद्दल कोणतीही दोषसिद्धी झाल्यास त्या बाबतीत, अशा इतर कायद्यान्वये मधिस्त न्यायचौकशीअन्ती होणाऱ्या दोषसिद्धीबद्दल जेवढ्या मुदतीच्या शिक्षेचा उपबंध केला असेल त्यापेक्षा अधिक मुदतीच्या कारावासाची शिक्षा खास न्यायालयाने ठोडावणे हे कायदेशीर होणार नाही.

(४) या अधिनियमाखालील अपराधात प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे निबद्ध असल्याबद्दल किंवा त्यात सामील असल्याबद्दल संशयित असलेल्या कोणत्याही इसमाचा साक्षीपुरावा मिळविण्याच्या हेतूने खास न्यायालय अशा व्यक्तीला त्या अपराधाच्या आणि तो करणारी मुळ्य व्यक्ती म्हणून किंवा त्याला अप्रेरणा वेणारी व्यक्ती म्हणून संबंधित असलेल्या इतर प्रत्येक व्यक्तीच्या संबंधातील त्याला आहीत असलेल्या संपूर्ण परिस्थितीची संपूर्णे व खरी माहिती उधड करण्याच्या शर्तीवर माफी देऊ शकेल आणि अशा प्रकारे दिलेली प्रत्येक माफी, त्या संहितेच्या कलम ३०३ अन्वये दिली असल्याचे संहितेच्या कलम ३०८ च्या प्रयोजनाचे मानवात येईल.

१. १९८६ चा अधिनियम ४२, कलम ८ द्वारे समाविष्ट केले.

२. १९८६ चा अधिनियम ३३, कलम ३ द्वारे समाविष्ट केले (१ नं १९८३ रोजी व तेजापूर्वक).

भाग द्वारा—३

(४) या कलमात अंतर्भूत असलेल्या कोणत्याही गोष्टीमुळे संहितेच्या कलम ४३१ खालील जागिनियमाच्या संबंधातील उच्च न्यायालयाच्या विशेष अधिकारांवर परिणाम होतो असे मानण्यात येणार नाही, आणि उच्च न्यायालयाला त्या कलमातील “दंडाधिकारी” या निर्देशामध्ये जणू काही कलम १२क अन्वये स्थापन करण्यात आलेल्या “खास न्यायालयो” च्या निर्देशाचा समावेश खासाचा त्याप्रमाणे त्या कलमाच्या पोटकलम (१) च्या खंड (ब) खालील अधिकारासकाठ अशा अधिकाराचा वापर करता येईल.

अपील व १२कल. उच्च न्यायालयाच्या अधिकारितेच्या स्थानिक सीमांमधील खास न्यायालय है जन्म पुनरीक्षण काही त्या उच्च न्यायालयाच्या अधिकारितेच्या स्थानिक सीमांमधील प्रकरणांची न्यायालयीकरणे करणारे सत्र न्यायालय असावे त्याप्रमाणे ते उच्च न्यायालय संहितेची प्रकरणे एकोणतीस व तीव्र यांद्वारे उच्च न्यायालयाला प्रदान केलेले सत्र अधिकार, ते लगू असतील तेथवर, वापरू शकेल.

खास १२कग. या अधिनियमामध्ये अन्यथा उपबंध करण्यात आला असेल ते खेरीजकळन एरबी, न्यायालयां-संहितेचे उपबंध (जामीन आणि बंधपते यासंबंधीच्या उपबंधासकट) खास न्यायालयांसमोरील समोरील कायवाहीनाही लागू होतील आणि उक्त उपबंधांच्या प्रयोजनांसाठी खास न्यायालय है सत्र न्यायालय कायवाहीनांना असल्याचे मानण्यात येईल अर्जित खास न्यायालयासमोर किंवितीपक्षाचे काम चालविणारी व्यक्ती ही संहिता लागू सरकारी अभियोक्ता असल्याचे मानण्यात येईल.]

असणे.

दिवाणी [१२ख. या अधिनियमान्वये किंवा खालील काढलेल्या कोणत्याही आदेशाच्ये केंद्र सरकारने न्यायालयाने किंवा कोणत्याही राज्य शासनाने किंवा एखादा सरकारी अधिकाऱ्याने आपल्या पदीय नात्याने व्यादेश देणे, केलेल्या किंवा तसे म्हणून केलेल्या कोणत्याही कृतीविरुद्ध व्यादेश किंवा अन्य कोणताही अनुतोष इत्यादी. मिळवण्यासाठी करण्यात आलेल्या अर्जाची नोटीस अशा सरकारास किंवा शासनास किंवा अशा अधिकाऱ्यास देण्यात आल्याशिवाय व येईतोपर्यंत कोणतेही दिवाणी न्यायालय अशा कृतीच्या संबंधात अशा सरकारविरुद्ध किंवा शासनाविरुद्ध किंवा अशा अधिकाऱ्याविरुद्ध व्यादेश वेणार नाही. किंवा अन्य कोणताही अनुतोष मंजूर करण्याविषयी आदेश काढणार नाही.]

आदेशांबाबत १३. जर एखादा आदेश एखादा प्राधिकाऱ्याने या अधिनियमाद्वारे किंवा खालीली खाला १८७२, गृहीतक प्रदान करण्यात आलेला कोणताही अधिकार वापरन काढलेला व स्वाक्षरित केलेला दिसत असेल तर, ता १. न्यायालय ‘भारतीय पुरावा अधिनियम, १८७२’ यामध्ये अभिप्रेत असल्याप्रमाणे असा आदेश त्या प्राधिकाऱ्याने याप्रमाणे काढला होता असे गृहीत घरील.

विवक्षित १४. कलम ३ खाली काढलेला जो कोणताही आदेश कायदेशीर प्राधिकाराशिवाय अशा प्रकरणात परवाना, लायसन किंवा अन्य दस्तऐवज याशिवाय एखादी कृती करण्यास किंवा एखादी वस्त्र शावितीचा जवळ बाळगण्यास मना करतो त्याचे व्यतिक्रमण केल्यावहूद्द एखादा व्यक्तीवर अभियोग कावण्यात भार आला असेल तर, तिच्याकडे असा प्राधिकार, परवाना, लायसन किंवा अन्य दस्तऐवज आहे हे करण्याचा भार तिच्यावर असेल.

अधिनियमा- १५. (१) कलम ३ खाली काढलेल्या कोणत्याही आदेशाला अनुसरून सद्भावपूर्वक केलेल्या खाली केलेल्या किंवा करण्याचे योजलेल्या कोणत्याही गोष्टीबद्दल कोणत्याही व्यक्तिविरुद्ध कोणताही दावा, कारवाईला अभियोग किंवा अन्य वैध कायवाही होऊ शकणार नाही.

संरक्षण. (२) कलम ३ खाली काढलेल्या आदेशाला अनुसरून सद्भावपूर्वक केलेल्या किंवा करण्याचे योजलेल्या कोणत्याही गोष्टीमुळे खालेल्या किंवा होणे संभवीय असलेल्या कोणत्याही तुकसानावहूद्द शासनाविरुद्द कोणताही दावा किंवा अन्य वैध कायवाही होऊ शकणार नाही.

लोक [१५क. एखादी व्यक्ती लोक सेवक असून, कलम ३ खाली काढलेल्या आदेशाच्या अनुरोधाने सेवकांविरुद्द आपले करत्यपालन करण्यासाठी कायं करीत असताना किंवा तसे म्हणून कायं करीत असताना खटला भरणे. तिने एखादा अपराध केला असल्याचे अधिकथन करून तिच्यावर आरोप करण्यात आला असेल तेहा,—

(क) अशी जी व्यक्ती संधराज्याच्या कारभारासंबंधात नोकरीला असेल, किंवा प्रकरण परत्वे, अभिकथित अपराध घडला त्यावेळी तेहे नोकरीला होती तिच्या बाबतीत, खासनाच्या

(ब) अशी जी व्यक्ती राज्याच्या कारभारासंबंधात नोकरीला असेल, किंवा प्रकरण परत्वे, अभिकथित अपराध घडला त्यावेळी तेहे नोकरीला होती तिच्या बाबतीत, राज्य खासनाच्या,

पूर्वमंजूरीखेजी कोणतेही न्यायालय अशा अपराधाची दखल वेणार नाही.]

१. १९७४ चा अधिनियम ३० कलम ११ द्वारे समाविष्ट करण्यात आले (२३ जून, १९७४ रोजी व तेव्हापासून).

२. १९७६ चा अधिनियम १२, कलम ८ द्वारे आतले.

। निरसन व १६. (१) खालील कायदे याद्वारे निरसित करण्यात आले आहेत :—

व्याख्या. (क) 'अत्यावश्यक वस्तू अध्यादेश, १९५५' ; १९५५

(ख) या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या लगतपूर्वी कोणत्याही राज्यात अंमलात असलेला चा १.
बन्य कोणताही कायदा जेथवर एखादा अत्यावश्यक वस्तूचे उत्पादन, पुरवठा किंवा वितरण
आणि तद्रिष्यक व्यापार व वाणिज्य यांचे नियंत्रण करतो अथवा त्यांच्या नियंत्रणास प्राधिकृती
देतो तेथवर असा कायदा.

(२) असे निरसन झाले असले तरीही, याद्वारे निरसित करण्यात आलेल्या आणि या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या लगतपूर्वी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याखाली कोणत्याही प्राधिकरणाने काढलेला किंवा काढला असल्याचे मानण्यात येणारा कोणताही आदेश, या अधिनियमाच्याली तसा आदेश काढता येईल तेथवर, या अधिनियमाखाली काढण्यात आला असल्याचे मानले जाईल आणि त्याचा अंमल चालू राहील आणि तदनुसार, अशा कोणत्याही आदेशाखाली करण्यात आलेली नियुक्ती, भंजूर करण्यात आलेले लायसन किंवा परवाना अथवा देण्यात आलेला निदेश या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या लगतपूर्वी अंमलात असेल तर, या अधिनियमाखाली करण्यात आलेली नियुक्ती, भंजूर करण्यात आलेले लायसन किंवा परवाना किंवा काढण्यात आलेला निदेश यांच्यामुळे ते निष्प्रभावी झाले नाही तर व तोपर्यंत अंमलात राहतील.

१८९७ (३) पोटकलम (२) च्या उपबंधामुळे 'सर्वसाधारण वाक्खंड अधिनियम, १८९७' याच्या चा १०. कलम ६ मध्ये अंतर्भूत असलेल्या उपबंधांना बाध येणार नाही व ते पोटकलम (१) मध्ये निदशिलेला अड्यादेश किंवा इतर कायदा म्हणजे जणू काही एखादी अधिनियमिती असल्याचा प्रसारण अड्यादेशाच्या किंवा इतर कायद्याच्या निरसनासही लागू होतील.